

TOPONÍMIA DEL MUNICIPI DE FORNALUTX SEGONS ELS ESTIMS GENERALS DE 1578

Plàcid Pérez Pastor

Per a la redacció del present estudi⁹³ s'ha buidat el llibre major dels estims generals de la vila de Sóller de 1578, amagat a l'Arxiu Municipal, que està indexat per finques.

Al seu dia, aquest volum serví de base per confeccionar-ne altres dos:

- El llibre menor, realitzat l'any 1580, que detalla els béns individualitzats per caps de família.

- El llibre ordinari, elaborat l'any 1581, que conté la mateixa informació que l'anterior, més la valoració dels béns mobles.⁹⁴

Havent comparat les dades contingudes en els tres volums, s'ha constatat que, pel que fa a la toponímia, els resultats no són diferents quant a nombre i varietat, més enllà de la grafia, que en alguns casos és distinta.

1. El llibre major dels estims generals de 1578

És un volum de 35 x 25 cm i 520 pàgines numerades, amb les cobertes de pergamí i escrit en català, que es titula *Cadastré de la vila de Sóller de lo any 1578 finint en 1591*.

Inclou la còpia d'una part dels estims generals ordenats per la Universitat de Mallorca, que foren elaborats per sis estimadors de la ciutat —els magnífics senyors Pere Joan Forteza i Rafel Oleza, donzells, Gaspar Rossinyol i Onofre Garcia, ciutadans, Miquel Garau, mercader, i Pere Joan Benet, forner— i tres estimadors de la Part Forana —els honors senyors Pere Ferrà Petit i Antoni Mayol de Bàltx, de Sóller, i Bernat Ordines d'Alaró. La confecció dels estims es va estendre des del 20 de juny al 22 d'agost de 1578, dos mesos, doncs. Féu la còpia del volum que ens ocupa el notari de la ciutat Joanot Mollet, a sol·licitud del consell de la Universitat de la vila de Sóller, i inclou només el territori de la seva competència. L'estim ocupa els folis 2-434 del volum.

Com que el consell de la vila no estigué d'acord amb la valoració, acordà fer-ne una altra el 19 d'agost de 1590 i elegí per estimadors Antoni Joan Arbona, Jaume Frontera, Antoni Canals, Mateu Costurer, Macià Canals, Pere Ripoll, Antoni Mayol i Miquel Mayol menor, actuant com a notari Joan Lluís Coll, tots ells sollerics.⁹⁵ Aquesta valoració va detallada entre els folis 446-520

93 Al llarg del treball es fan servir les abreviatures següents: ACM = Arxiu Capitular de Mallorca; AMS = Arxiu Municipal de Sóller; ARM = Arxiu del Regne de Mallorca; Corpus = Corpus de toponímia de Mallorca; DCVB = Dicionari català-valencià-balear; DECat = Dicionari etimològic i complementari de la llengua catalana.

94 Estan classificats a l'Arxiu Municipal de Sóller amb les signatures 3385, 3386 i 3387, respectivament.

95 AMS-7, f. 129.

—renumerats de l'1 al 60— sota el títol *Restes dels habitants de la vila y parrochia de Soller* i recull únicament la suma dels valors dels béns mobles i immobles dels caps de família.

Després del preàmbul explicatiu i la relació dels avaluadors, el llibre major descriu un per un els béns immobles, que s'agrupen en blocs encapçalats per la data en què es féu l'estimació. De l'estructura general es dedueix que els immobles de cada bloc es descriuen seguint l'itinerari efectuat sobre el terreny pels estimadors, si bé el final del recorregut d'una jornada no té per què coincidir amb el punt d'inici de la següent.

Cada pàgina acull quatre inputs d'altres tants immobles, generalment acompanyats de la valoració individualitzada i comptabilitzada en lliures. En alguns casos, però, l'avaluació no és individual, sinó que un mateix valor engloba diversos béns d'un sol propietari que estan situats en diferents indrets. Aquesta excepcionalitat ha aconsellat suprimir del present treball alguns topònims que, per deducció lògica, es troben fora de context.⁹⁶

Els inputs descriuen els immobles seguint un sistema molt homogeni, que s'adapta a un dels esquemes següents:

Per als béns urbans: *Immoble* + de + *Identificació del propietari*.

Per a les possessions: *Possessió dita el/la* + *Topònim* + de + *Identificació del propietari*.

Per als olivars:

a. *Tanca/Sort d'olivar de* + *Identificació del propietari* + *dita* + *Topònim* + *tinent amb* + *Immoble* + de + *Identificació del veí*.

b. *Tanca/Sort d'olivar de* + *Identificació del propietari* + *dita* + *Topònim* + *tinent amb lo camí de* + *Nom del camí*.

Per a la resta dels béns rústics:

a. *Immoble* + de + *Identificació del propietari* + *tinent amb* + *Immoble* + de + *Identificació del veí*.

b. *Immoble* + de + *Identificació del propietari*, + *tinent amb lo camí de* + *Nom del camí*.

Cal fer notar que, segons la pauta indicada, únicament les possessions i els olivars són reconeguts mitjançant un topònim. No així la resta dels immobles rústics ni urbans.

2. El terme de Fornalutx

El llibre major dels estims inclou totes les possessions situades a la vall de Sóller que són regides pel consell d'aquella universitat. El territori ocupat pels actuals termes municipals de Sóller i Fornalutx, doncs. Per tant, s'ha hagut d'efectuar una tasca prèvia de destriar els béns situats a la demarcació del municipi de Fornalutx, que es va separar definitivament de Sóller l'any 1836 aprofitant les facilitats que ofería la Constitució de Cadis de 1812. És aquest un problema que només s'ha pogut resoldre parcialment, a partir del trajecte que realitzen els estimadors i gràcies a la pervivència d'alguns topònims que permeten intuir aquest itinerari.

El recorregut dels avaluadors s'inicia el dimarts 5 d'agost de 1578 i continua el dijous, el divendres i el dissabte dia 9. Durant les quatre jornades avancen des de Biniraix cap als olivars dels Abats i les vinyes del Masroig, tenint com a límits la serra de Son Torrella i el torrent Major. El divendres 8 també estimen les cases del sud-est de la població, segurament la part situada entre el torrent Major i els carrers de la Font, Major, Sant Bartomeu, Bellavista i Mallorca. El

⁹⁶ És el cas, per exemple, d'es Barranc o de sa Porrella, que es troben fora del municipi de Fornalutx.

dilluns 11 recorren la resta del nucli de Fornalutx i tota la seva horta fins al pont de la Fabregada. El dimarts 12 inspeccionen els olivars del coster des Mas fins a sa Feus i avancen cap a Binirrossí i sa Corrona, territori limitat pel torrent Major, sa Comuna i el camí de Binibassí. L'alqueria de Binibassí i el seu terme cap a ponent fins a ses Moncades copsen l'interès dels estimadors el dimecres 13 d'agost. Finalment, el dimarts 19 recorren les vinyes del coll d'en Pastor.⁹⁷

3. El contingut dels estims

L'objectiu dels estims consisteix a avaluar els béns de naturalesa urbana i rural. La seva finalitat és, per tant, de tipus estadístic i fiscal, i el subjecte principal no és altre que els immobles de tota mena i els propietaris que els usufructuen.

No obstant això, en certes ocasions afegeixen a la descripció un topònim o qualche element que permet identificar i ubicar amb tota seguretat l'immoble. Aquests topònims són els que s'analitzen a continuació.

3.1. Els elements identificatius: camins, fonts i torrents

Sorpren, de bell antuvi, la pobresa toponímica del conjunt, puix que només s'hi mencionen els 12 camins, la font i el torrent que es mostren a la taula 1, tots ells vigents avui en dia.

Taula 1.- ELS CAMINS, FONTS I TORRENTS.

Descripció	Nº cites
Camí de Balig	8
Camí de Binibassí/Benabassí	6
Camí de Fornalutx/Forneluig/Fornaluig	4
Camí de la muntanya	1
Camí de Lluch	9
Camí de Moncajre	1
Camí de Monnaber	1
Camí de Soller	7
Camí del coll d'en Pastor	1
Camí del Refrescar	1
Camí dels Abats	2
Camí del Mas Rogs/Roigs	2
Font de Binirrossí	1
Torrent (Major)	1

⁹⁷ El recorregut abraça les pàgines 247-302, 307-348, 396-407 i 457 del volum d'estims.

Endemés, en alguns casos, un mateix camí és identificat amb noms diferents. Així, per exemple, el camí de Lluc, el camí del Masroig i el camí de la muntanya coincideixen en una part del traçat, tal com es dedueix del recorregut dels estimadors. Igual ocorre amb el camí de Bàltx i el del Coll d'en Pastor, que comparteixen el primer tram. En canvi, el camí de Fornalutx tant es refereix al que va a Biniaraix com al que l'enllaça amb Sólter, depenent de la percepció geogràfica del declarant.

3.2. Els béns immobles

Quant als immobles del municipi de Fornalutx, s'hi destrien 457 inputs diferents, que s'han comptabilitzat a les taules 2 i 3, segons la seva naturalesa urbana o rústica.

3.2.1. Els immobles urbans

En total hi ha 89 cases, ja siguin soles o amb un clos de terra, un corral o un hort; una xifra que equival al 19,5% del total d'immobles.

Només en tres casos s'indica que les cases estan situades «baix del camí de Sólter». De les altres 86 no se n'especifiquen les confrontes, ni el nom del carrer, ni cap altra mena d'informació que permeti ubicar-les. Els estimadors detallen aquests immobles en dos blocs diferents, estimats els dies 8 i 11 d'agost, però enumeren totes les cases seguides una darrere l'altra dins cada bloc. Aquesta circumstància induïx a creure que les cases constituïen un conjunt compacte d'habitats, que coincideix bàsicament amb el nucli actual de la vila de Fornalutx.

Taula 2.- ELS IMMOBLES URBANS.

Descripció	Nombre	%	Valoració individual (lliures)
Cases	52	58,5	10 a 350
Cases i clos de terra	10	11,2	30 a 250
Cases i corral	10	11,2	50 a 500
Cases i hort	10	11,2	20 a 1.200
Molí fariner	3	3,4	300
Altres*	4	4,5	150 a 400

Total **89** **100**

* Inclou dues cases amb hort i olivar; unes cases i dos horts; i unes cases, hort i tafona

D'aquest nucli cal exceptuar-ne les cases, hort i olivar de Miquel Mayol, que devien estar als afores de la vila; també les cases, hort i olivar d'Antoni Puigderrós, que és l'actual Can Puigderrós, ubicat entre el carrer de Joan Albertí Arbona i l'inici del camí de Fornalutx a Bàltx; i les cases i horts dels germans Antoni i Joanot Arbona des Raig, situades devers l'actual escorxador. També estaven fora de la població l'alqueria de Jaume Mayol i l'alqueria de Perot Mayol, que són les possessions de l'actual Alqueria, situada al començament del carrer del mateix nom, on arranxa la carretera que enllaça amb la del Puig Major.

Cal afegir a aqueixes construccions isolades els casals que segurament hi havia a les possessions de muntanya: Balig d'Avall, Binibassi, Moncaira i Monnaber.

No es descarta l'existència de porxos als olivars, que en cap cas es poden considerar llocs d'habitatge permanent, sinó simples refugis o aixoplucs temporals per a les persones, el bestiar i les eines.

És important destacar, finalment, la baixa valoració dels immobles urbans en comparació amb els rústics. Destaquen en aquest sentit els olivars, que assoleixen uns preus molt més elevats que les cases.

3.2.2. Els immobles rústics

Els béns rústics detallats als estims són 368, xifra que equival al 80,5% de tots els immobles que s'hi esmenten.

Cal remarcar la baixa quantitat de camps bladers que s'hi detecten, en comparació amb el nombre de vinyes i olivars, tal com correspon a un territori de gran tradició olivarera. Això no significa que no es produís cereal, sinó que els productes panificables es conreaven als sementers de les possessions d'alta muntanya i probablement també se sembraven als olivars sota les oliveres. Així sembla confirmar-ho la presència de tres molins fariners.

Taula 3.- ELS IMMOBLES RÚSTICS.

Descripció	Nombre	Valoració individual (lliures)
Possessió	6	3.700 a 9.500
Tanca d'olivar	162	25 a 4.000
Tanca d'olivar i vinya	5	70 a 830
Tanca d'olivar i garriga	4	130 a 200
Tanca d'olivar i empeltada	1	830
Tanca d'olivar i hort	2	25 i 400
Sort d'olivar	2	1.000 i 2.400
Vinya	95	8 a 250
Vinya i garriga	14	15 a 150
Vinya i rota	12	20 a 150
Vinya i camp	2	50 i 100

Hort	50	10 a 300
Clos de terra	5	8 a 125
Sort de terra	2	12 i 130
Garriga	4	12,5 a 25
Rota	1	12,5
Comuna de Fornalutx	1	150

De l'anàlisi acurada de les dades es dedueix que:

1. Tots els horts confronten amb altres horts o amb els camins de Sóller i dels Abats. Aquesta circumstància revela la presència d'un nucli d'horts força compacte, limitat per aquests dos camins i el torrent Major.

2. Gran part de les vinyes limita amb altres vinyes. Algunes, poques, confronten amb olivars, garrigues i camins. La majoria s'ubica als Masroigs, confrontant amb el camí de Lluc. Un altre nucli més petit confina amb el camí de Fornalutx a Bàlitz i està constituït per zones de garriga que es transformen en vinya en virtut de la parcel·lació de la plana d'en Cogolles, que es dugué a terme entre 1569 i 1575.⁹⁸

3. Generalment, les garrigues i sorts de terra confronten amb vinyes.

4. Totes les tanques d'olivar, encara que siguin mesclades d'horta o vinya, confinen amb altres olivars o amb els camins de Binibassi, de Sóller, de Bàlitz i del coll d'en Pastor.

Al mateix temps, l'anàlisi toponímica revela una certa transformació del conreu de vinya en olivar, atès que es fan servir els topònims mallol, mallola o vinya per identificar un bon nombre de tanques olivareres.

4. Els topònims

Tal com s'ha indicat, no hi ha cap immoble de naturalesa urbana que s'identifiqui mitjançant un topònim: ni les cases, ni els corrals, ni els closos de terra.

Quant als horts, només n'hi ha dos que tenen nom particular: el Camp i l'Albareda.

Tampoc no hi ha camp, ni garriga, ni rota, ni sort de terra, ni vinya que en tingui. Només en nou casos s'especifica que una vinya està situada genèricament «als Masroigs».

En canvi, totes les possessions i el 87,5% de les sorts i tanques d'olivar — 154 de 176 — en tenen.

Cal suposar, doncs, que les possessions i els olivars, espargits i relativament llunyans de la població, necessiten una denominació toponímica per identificar-los; en canvi, les cases, els horts, les vinyes i altres immobles rústics, més reduïts i propers a la vila, són fàcils d'identificar amb el simple nom del propietari.

⁹⁸ ARM. ECR-230 a 314v.

Taula 4.- ELS TOPÒNIMS.		
Textual	Normalitzat	
Abats/Abbats	Abats	els/los
Albareda	Albareda	la
Algub	Aljub	lo
Alqueria/Alcaria	Alqueria	la
Amallaret	Ametlleret	lo
Argalete	Argileta	la
Argilla	Argila	
Balig de Val	Bàlitx d'avall	
Barcelona	Barcelona	
Baronia	Baronia	la
Begure	Begura	la
Bela guarda/Bellaguarde/Belle garde	Bellaguarda	la
Binibassi	Binibassí	
Birba	Bisbe	el
Blanque Michela	Blanca Miquela	la
Bou	Bou	Son
Cabre	Cabra	la
Camp	Camp	el
Camps	Camps	els/los
Carrerras	Carreres	Son
Casete	Caseta	la
Caxal	Queixal	Son
Clot/Clot den Xorco	Clot d'en Xorc	el
Codol del Raphal	Còdol del Rafal	el
Col den Pastor/Coll den Pastor	Coll d'en Pastor	el
Coma	Coma	la
Comes	Comes	les

TOPONÍMIA DEL MUNICIPI DE FORNALUTX SEGONS ELS ESTIMS GENERALS DE 1578

Coretgera	Corretgera	la
Corona	Corrona	la
Costa/Coste	Costa	la
Costate	Costeta	la
Cova	Cova	la
Creu	Creu	la
Dendana/Dendane	Dendana	Son
Donades	Donades	les
Fabragada	Fabregada	la
Falsia/Falsie	Solzia	la/Son
Feus	Feus	la
Font	Font	la
Fontanet	Fontanet	Son
Fonts/Fons	Fonts	les
Garrove/Garove	Garrova	Son
Gual	Gual	Son
Leide	Lleida	la
Lufrie	Llofria	la
Macoch	Macoc	Son
Majol	Maiol	el
Majola	Maiola	la
Majolet	Maiolet	el
Mas	Mas	el/lo
Masiana	Maciana	la
Masroig/Maroig/Mas roig/Masrogs/Masroigs/Masroix	Masroig	el/lo
Masroitxet	Masrotxet	el
Maura	Maura	So na
Mira bell	Mirabell	
Miro	Miró	Son

Moli	Molí	el/lo
Moncayre	Moncaira	
Monnaber	Monnàber	
Nogueret	Nogueret	el/lo
Olivar Major	Olivar major	lo
Oliveret	Olivaret	lo
Palliseres	Pallisseres	les
Paranys/Parayns	Paranys	els
Pau	Pau	Son
Plana	Plana	la
Planes	Planes	les
Pomada/Pomade	Pomara	la
Pou	Pou	Son
Rompuda/Rompude	Rompuda	la
Rota	Rota	la
Saragay	Seragall	el
Setgola	Sitjola	la
Stursa	Estruça	la
Tambor	Tambor	Son
Tanque	Tanca	la
Taulera	Teulera	la
Thomasa	Tomasa	So na
Toren	Torrent	Son
Valete	Veleta	
Vinya de Matia/Metia	Vinya d'en Macià	la
Vinya Vella	Vinya vella	la
Vinye	Vinya	la

Els articles masculins emprats són, indistintament, el/lo i els/los; els femenins, sempre la/les. També s'hi troben les partícules Son/So na, però ni un sol Can/Ca na. Cal remarcar l'absència total d'articles salats, qüestió que cal atribuir a l'arbitrarietat de l'escrivà que anotà els estims, tota vegada que en el segle XIV ja hi ha topònims que s'escriuen amb l'article derivat d'*iste* (Pérez, 2004).

En resum, s'han comptabilitzat els 83 topònims distints que es mostren a la taula 4.⁹⁹

4.1. Classificació toponímica

En línies generals, els topònims poden classificar-se en vuit grups:

1. Topònims d'origen andalusí (4,8%): Balig de Val, Binibassi, Moncayre, Monnaber, Binirrossi (font).

2. Noms de lloc derivats d'antroponímics (32,1%): els Abats, la Begure, Barcelona, la Baronia, el Birba, la Blanque Michela, Son Carrerras, Son Caxal, el Coll den Pastor, la Corona, les Donades, la Fabragada, Son Fontanet, Son Garrove, Son Gual, la Leide, la Lufrie, la Masiana, So na Maura, Son Miro, les Palliseres, Son Pau, la Pomada, Son Pou, la Stursa, Son Tambor, So na Thomasa.

3. Topònims referents al terreny i la seva morfologia (17,8%): la Argaleta, Argilla, el Clot, el Codol del Raphal, la Coma, les Comes, la Coretgera, la Costa, la Costate, la Cova, la Falsia, la Plana, les Planes, el Saragay, Son Toren.

4. Topònims referents a l'agençament del terreny (29,8%): la Albareda, lo Algub, lo Amallaret, el Camp, els Camps, la Font, les Fonts, el Majol, la Majola, el Majolet, el Mas, el Masroig, el Masroitxet, lo Nogueret, lo Olivar Major, lo Oliveret, els Parany, la Rompuda, la Rota, la Setgola, la Tanque, Valete, la Vinya de Matia, la Vinya Vella, la Vinya.

5. Topònims referents a edificis (4,8%): la Alqueria, la Casete, lo Moli, la Taulera.

6. Topònims referents a animals: Son Bou, la Cabre.

7. Topònims d'origen religiós: la Creu.

8. Altres: la Bellaguarda, Son Dendana, la Feus, Son Macoch, Mirabell.

4.2. Localització geogràfica

Una de les qüestions que més interessa l'autor —i que més laboriosa ha resultat— és la localització geogràfica dels topònims que s'esmenten en els estims generals de 1578. Finalment s'ha aconseguit ubicar-los amb una certa aproximació, a partir del plànol del cadastre del municipi de Fornalutx elaborat per l'agrimensor Pedro Moreno l'any 1858.¹⁰⁰

A partir del plànol i per a una millor situació dels topònims, s'ha hagut de dividir el municipi en tres sectors: el nord-est, el nord-oest i el sud. Cal remarcar, però, que se n'han exclòs les possessions de Bàltx d'Avall, Moncaira i Monnàber perquè, per la seva extensió i aïllament, distorsionen l'escala del plànol. Endemés, la seva ubicació és prou coneguda.

Els resultats s'annexen als apèndixs del present treball.

⁹⁹ Es llisten a la primera columna tal com estan escrits a l'original; i, a la segona, segons la proposta de normalització.

¹⁰⁰ Agraesc a Antoni Reynés que m'hagi facilitat una còpia digital del plànol.

4.3. Estudi historicotoponímic

Atesa la formació de l'autor com a historiador en comptes de lingüista, no es pretén aquí establir l'etimologia dels topònims recollits, sinó únicament aportar algunes dades d'interès històric que ajuden a datar-los.

Cal tenir en compte, de bell antuvi, que el municipi de Fornalutx està constituït, en part, pel *djuz* d'al-Yíbal (les Muntanyes) i, en part, pel *djuz* de Shûlyar (Sóller). El primer correspongué íntegrament al rei en el repartiment de l'illa de Mallorca entre els magnats que participaren a la conquesta; però el segon fou dividit en dues parts desiguals: Hug, comte d'Empúries, n'obtingué dues terceres parts; i Gastó, vescomte de Bearn, la tercera part restant.

En conseqüència, resulta factible identificar les alqueries i els rafals del districte de les Muntanyes, perquè figuren detallades al Llibre del repartiment reial; però del districte de Sóller no és possible saber-ne ni el nombre ni el nom original, perquè no es coneix cap relació de les alqueries i els rafals que correspongueren a aquests dos magnats.

D'altra banda, tant Hug com Gastó hagueren de compartir el botí amb els seus porcioners i beneficiaris, de tal manera que molts d'ells obtingueren terres i jurisdicció al *djuz* de Shûlyar. Així, per part del comte d'Empúries reberen terres a l'actual municipi de Fornalutx l'abat de Sant Feliu de Guíxols i el Capítol i la Seu de Girona; mentre que, per part del vescomte de Bearn, n'hi reberen el cavaller Bernat de Santa Eugènia, el sagristà de Girona i el sagristà de Barcelona.

Passant el temps, la qüestió es va complicar encara més pels motius següents:

1. Els magnats que participaren a la conquesta cediren la desena part dels seus béns al Capítol i Seu de Mallorca per dotar l'Església, a partir de 1235. Una part d'aquests béns estaven situats a Fornalutx.

2. El marmessor del sagristà de Girona vengué la seva part al primer bisbe de Mallorca, Ramon de Torrelles, l'any 1242.

3. La porció del sagristà de Barcelona acabà en mans del convent de monges de Jonqueres de Barcelona, de l'orde de Sant Jaume de l'Espasa, l'any 1260. Aquestes en tenien una part cedida en emfiteusi a les monges de Santa Margarida de la ciutat de Mallorca, en concepte dels béns aportats en dot per una novícia.

4. Els successors del rei Jaume I van adquirint terres d'altres porcioners i beneficiaris del repartiment, per diversos mitjans i en èpoques distintes: les de Bernat de Santa Eugènia l'any 1271, les de Gastó de Bearn el 1310, i les d'Arnau de Torrella, cavaller de la Seu de Girona, el 1318.

El resultat de tot plegat és que es produeix una gran dispersió documental, puix que cada cúria senyorial genera les seves pròpies escriptures. En conseqüència, bona part de la documentació dels magnats immediata a la conquesta no ha arribat fins a nosaltres. D'aquí, doncs, que hi hagi un buit informatiu considerable a la documentació feudal entre 1235 i 1300.

Malgrat les dificultats esmentades, ha estat possible aportar algunes dades, començant per la mateixa denominació del municipi:

— El topònim *Fornalutx* ha estat recollit tant pel Corpus com per A. Poveda (1979-

80, 109). La poca documentació localitzada a l'Arxiu del Regne de Mallorca esmenta el topònim Fornalutx i totes les seves modalitats —*Fornelug* (1232), *Fornalug* (1233), *Fornaluix* (1233), *Forneluig* (1235-38), *Fornulug* (1241), *Furnulug* (1242), *Fornelux* (1246), *Fornalux* (1259), *Fornalutx* (1263), *Fornaluig* (1299)— com una alqueria i el seu terme des de les dates immediates al repartiment de Mallorca.¹⁰¹ A partir de l'any 1233 també queda enregistrada com a *villa* —altrament dita *villa de pontu*— on hi ha carrers, cases, casals i hospicis sarraïns, molins, una mesquita (Soto, 1979; i Pérez, 1991), un cementiri sarraí (*fossario sarracenicu*), un pont, una síquia i diversos horts prop del torrent.¹⁰² Totes les restes musulmanes que s'hi han localitzat pertanyen al segle XIII, moment en què, segons J. Coll (2006: 485), es degué consolidar el nucli de població. El DCVB el fa derivar del llatí *furnaluccium*, «lloc de forn o ferreria», molt probablement d'arrel premusulmana. El Corpus repeteix que prové del vocable «fornal» i el sufix *-utx*, que representa un tractament mossàrab del romànic *-ucium*. La teoria més acceptada, però, és la que formulà Coromines, qui fa derivar el topònim de l'àrab *furn-al-lugg* 'forn de la ribera'. A partir d'aquesta interpretació, doncs, s'obren dues possibilitats respecte a l'origen del topònim:

— O bé un possible forn d'explotació de les vetes cupríferes pròximes al jaciment de la font de Benirrossí (FO-10), tal com intueix Coll Conesa (2006: 248).

— O bé el forn de teules que es descriu més endavant, en analitzar el topònim *la Taulera*.

— Les múltiples tanques d'olivar anomenades *els Abats* procedeixen d'una sola porció territorial, que és la que correspongué dins el districte de Shûlyar a l'abat de Sant Feliu de Guíxols en el repartiment de Mallorca. D'aquí el topònim. Tal com ara, l'any 1517 confrontava amb el torrent Major, amb el camí de Fornalutx a Sóller i amb la Corretgera.¹⁰³ El Corpus recull el topònim sota la forma *Cats Abats*.

— *La Albareda* avui es pronuncia s'Aubareta i és un dels dos únics horts dels estims de 1578 que tenen topònim. El Corpus, que el recull com s'Albareta, diu que «*parece venir del latín albareta, 'alameda' (derivado de albarus, 'álamo')*». A principi del segle XIV aquest hort era propietat de Pere Albareda, altrament dit Pere Masblanc. L'any 1365, en canvi, apareix escrit la Alborada. La forma de l'hort és allargassada, està situat sota alou de les monges de Jonqueres i confronta per dues parts amb dos torrents —el Major i el de la Rompuda— i per les altres dues parts amb la via pública, que és l'actual carrer de la Font (Pérez, 2011: 335).¹⁰⁴

— *La Alqueria/Alcaria* té un origen clarament andalusí. Encara avui en dia es diu així, *l'Alqueria*, tal com el recull el Corpus sense cap altre comentari. I, no obstant això, els primers documents coneguts de transmissió de béns relatius a Fornalutx, de principi del segle XIV, esmenten terres situades «*in alqueriis de Forneluig et de Benimoclom*» i censals sobre «*duodecimam partem alquerie de Fornaluig et de Benimoclom*».¹⁰⁵ És a dir, dues alqueries que

101 ARM. ECR-442, f. 108r; ECR-346, f. 83r i 104v; i ECR-345, f. 83r.

102 ACM. Pergamí 8878, 3 idus febrer 1232. ARM. ECR-342, f. 11r, 27v, 28r, 118r i 132r; i ECR-343, f. 351r, 354r i 355v.

103 Així ho indica la capbreuació de la porció de l'abat. ARM. Notaris. F-11.

104 ARM. ECR-647, f. 103, 08/01/1365.

105 ARM. ECR-442, f. 60, calendes desembre 1300; i f. 108, 7 idus febrer 1301; ECR-346, f. 83, 5 idus juny 1307; i f. 104v, 18 calendes juny 1308; ECR-645, f. 83, 15 calendes juny 1317.

devien estar força properes, situades a la porció de Gastó de Bearn que posteriorment comprà el rei. L'Alqueria i l'església de Fornalutx estan a una distància de 500 metres cap al sud-oest en línia recta. Endemés, l'Alqueria està situada a la capçalera i part damunt de la font del mateix nom, la més important de Fornalutx, que proporciona aigua a la vila i rega tota l'horta d'origen andalusí (Gual, 2000: 133). No sembla forassenyat, doncs, identificar l'actual Alqueria amb l'antiga alqueria andalusina de Benimoclom, que desapareix de la documentació a partir del segle XV. A tall d'hipòtesi i seguint M. Barceló (1989) i H. Kirchner i C. Navarro (1993), es pot aventurar que l'alqueria de Benimoclom seria el nucli de població originari del qual sorgí l'alqueria de Fornalutx per segmentació. J. Coll (2006: 490) hi situa el jaciment arqueològic FO-21, on s'han detectat fragments ceràmics andalusins dels segles XII i XIII, així com ceràmica cristiana corresponent a produccions valencianes dels segles XIV i XV que corroboren la possibilitat d'un nucli d'habitació antic musulmà.

— *Bàlitx*. El Corpus el qualifica com d'origen incert. Creu que se l'hauria d'agrupar amb els topònims que porten la terminació *-itx* (Fartàritx, Favàritx, etc.), però el radical *bal-* no li permet trobar una explicació satisfactòria a partir del llatí i deixa oberta la possibilitat d'una forma composta de l'àrab *ba'l* 'terra de secà' i el sufix romànic *-itx* (del llatí *-iceu*). M. Argemí (Argemí, 1999: 60) observa que el *rahal* Abemuniz Billix que apareix en el Llibre del repartiment reial o Llibre del rei en el districte de Pollença evoluciona cap a les formes Valig, Bàlitx i actualment Vàritx; i que aquesta evolució «presenta paral·lelismes amb el nom d'algunes poblacions andaluses que també foren assentaments andalusins i que han donat nom al topònim Vélez». Seria, per tant, d'origen andalusí. Pel que fa al Bàlitx de Sóller i Fornalutx, compareix al Llibre del rei amb el nom Baalichi com una alqueria pertanyent al terme d'al-Yibal o districte de les muntanyes, de cinc jовades de conreu (56,80 ha), donada pel rei a l'infant Pere de Portugal. Jaume Coll (2006: 280) hi detecta restes d'ocupació romana del Baix Imperi. Hom pot afegir que al segle XIV i fins a la pesta negra de 1348-50 pertanyia a Pere de Balig, de qui no es coneix altre cognom.

— *La Begure*. El Corpus no el recull a Fornalutx, però sí a Selva. Diu que sembla la versió femenina de Begur, que és un topònim de l'Empordà i un llinatge de les Illes. Probablement no vagi errat, perquè, a principi del segle XIV, un Guillem Begur posseïa a Fornalutx un tros de garriga que havia adquirit a Berenguer Clavell de Massanes, tingut sota alou del convent de monges de Jonqueres, que confrontava amb el torrent de les Fonts. L'any 1318, Guillem Begur lloga totes les propietats que té a la vall de Sóller per 9 anys a Pere Rotlan i parteix cap a Menorca. Vint anys més tard es troba definitivament instal·lat al castell de Maó, des d'on envia un procurador per establir la garriga a Ramon Pastor, Guillem Arbona i Guillem Capolats. No és, però, fins el 1362 que la documentació esmenta el topònim la Begura, aplicat a una possessió o feixa de terra, que la capbreu de Jonqueres de 1416 ja especifica que és de vinya i olivar. Les entresenyas que dona el capbreu situen la possessió en el mateix lloc que es troba ara les Begudes, topònim del qual ningú no en coneix avui la procedència. Aleshores devia ser més

extensa, però ara és una peça d'hort situat entre la Teulera, les Fonts, el torrent de la Rompuda i el camí que va a la Comuna.¹⁰⁶

— *Barcelona*, del llinatge Barceló. En un contracte de venda d'una feixa d'olivar situada a Binibassí, que fa Bartomeu Prats l'any 1372, s'indica que la terra confronta «amb la possessió dita la Barcelona, que fou d'en Barceló q^o i ara és de Francesc Ros». L'any 1432, Pere Ros estableix a son germà Joan una possessió d'olivar dita Barchinona, tinguda en alou del rei a mercè de lluïisme, que confronta amb l'alqueria de Binibassí i amb dos camins públics, un dels quals és el que uneix aqueixa alqueria amb Fornalutx. Dels Ros passà a la família Estada i, d'aquesta, als Custurer, *Trota*, de qui adoptarà el topònim Son Trota quan venen la possessió a Antoni Palou l'any 1557.¹⁰⁷ Barcelona és, doncs, una possessió d'olivar situada a baix de Binibassí, però se'n desconeix la situació exacta.

— *La Bellaguarda* és un topònim que compareix en dos indrets diferents i oposats del municipi: a la part alta de Binibassí, al costat de Son Bou; i a la part alta dels Abats, confrontant amb les muntanyes de Son Torrella. La de Binibassí és una possessió d'olivar situada sota la jurisdicció de la cavalleria Torrella, que Simó Domènec ven en subhasta pública a la vídua del ciutadà Guillem Saragossa, per pagar deutes l'any 1403. L'altra és una possessió probablement de garriga i olivar tinguda sota alou de l'abat de Sant Feliu de Guíxols, venuda per Jaume Alou a Pere Busquet l'any 1387. El significat poètic del topònim res no diu sobre la seva procedència. Només es pot indicar que, al segle XIII, Ferrer de Bellaguarda actuà com a procurador del sagristà de Girona Guillem de Montgrí i, per tant, el topònim podria ser que derivàs d'un llinatge.¹⁰⁸

— No sembla que plantegi cap dubte atorgar una procedència andalusina a *Binibassi*, que seria d'origen tribal i clànic. J. M. Quadrado (1850: 189) l'identifica amb l'alqueria Appinibassa, que també compareix en el Llibre del rei en el terme de les muntanyes. Tant Bover (1856: 91) com Rullan (1876, I: 19), Mascaró (1962-1967, II: 625) i Puig i Viudes (2002: 18) ho reproduïxen. Però J. Coll (2006: 478) opina, com jo mateix, que «aquesta atribució és incorrecta, ja que el primer topònim pertany al terme de Sulyar i el segon a al-Yibal». El Corpus i el DCVB, citant Asín Palacios, fan derivar el topònim de l'àrab *beni bassim*, 'fills del rioler'. A l'inventari de localitats arqueològiques de la vall de Sóller, Coll (2006: 478) esmenta el jaciment FO-11, d'època medieval, darrere les cases de la possessió, on es troba ceràmica fina i representació de totes les formes habituals de l'aixovar ceràmic hispanomusulmà, la qual cosa li fa pensar que aquell és el nucli principal de l'alqueria musulmana. L'escriptura més antiga relativa a l'alqueria correspon a l'any 1242 i és l'establiment perpetu que fa Marquès Bellesmans a Miquel Torroella de Montgrí d'un hospici sarraí amb un hort contigu, dos trossos de vinya i una marjada d'oliveres, situat tot a la porció del sagristà de Girona (Pérez, 2011: 318).

106 ACM. Pergamins 8878, pridie calendes agost 1299; ARM. Notaris, R-4, f. 139, 6 idus agost 1318; ECR-31, f. 37v, 6 idus novembre 1339; ECR-647, f. 93, 16/05/1362; ; i f. 103, 08/01/1365; AMS-4931, f. 175v, 13/10/1371; i ARM. Notaris, J-14, f. 87v, 92 i 97, 24 a 28/09/1416.

107 ARM. ECR-32, f. 51, 10 desembre 1372; ECR-33, f. 321v, 07/02/1432; ECR-1132, f. 27v, 12/06/1517; i ECR-37, f. 88v, 28/07/1557.

108 ARM. Notaris, C-34, f. 51, 19/09/1403; i A-13, f. 103v, 19/02/1387.

— *El Birba* correspon, sens dubte, a l'actual pla del Bisbe, contigu a la Corretgera i els Abats. Quedà integrat en la porció del bisbe de Mallorca, de qui pren el nom. Segons el capbreu d'en Manresa, a més d'aqueixes dues possessions, confrontava amb el torrent Major i amb els camins que de Fornalutx van a Sóller i a Biniaraix.¹⁰⁹

— *La Blanque Michela* estava situada en porció reial i confrontava amb els olivars de les Fonts i de la Cova, i amb el camí de la Comuna. Probablement acabà absorbida per la possessió de les Fonts, ja que el posseïdor d'aquesta, Pere Vicens, *Simó*, comprà la Blanca Miquela l'any 1538.¹¹⁰ Sembla lògic que el topònim procedeixi d'un antropònim; probablement d'una Blanca, esposa o filla d'un home de llinatge Miquel.

— No cal confondre *el Clot*, també anomenat *el Clot den Xorco*, amb les possessions situades al pla que hi ha a baix de Monnàber. L'any 1578, el Clot d'en Xorc és un conjunt de quatre olivars tinguts sota alou del rei, que limiten amb la possessió de Binibassí i amb el camí que va de Fornalutx a la Figuera, a l'oest dels camps de Binirrossí. El topònim és vigent avui en dia.

— Segurament cal identificar *el Codol del Rafal* amb la cova des Còdols des Ròfols, enclotxa natural situada a Can Moana, a la vora del torrent del Racó, on J. Coll (2006: 463) situa el jaciment arqueològic FO-2, que acull materials funeraris amb una periodicitat que abraça des del bronze pretalaiòtic fins al talaiòtic del ferro. Etimològicament, el DCVB suposa el mot Ròfols derivat de Ràfols, amb la a canviada en o oberta per assimilació a la o oberta del mot Còdols que la precedeix. Així sembla confirmar-ho la forma escrita dels estims, que assenyalaria un petit abric natural que s'obre davall una roca prominent, tal com el descriu B. Enseñat (1954-1955: 56).

— *El Coll den Pastor* és una zona més o manco plana situada abans d'arribar al mirador de ses Barques. Al segle XVI era un territori de garriga pertanyent a la possessió de Bàlitz d'Amunt, que el propietari Antoni Mayol establí l'any 1572 a diversos particulars en parcel·les de superfície variable —des de mig quartó fins a dos quartons— per sembrar-hi vinya.¹¹¹

— Amb grafies diferents —Corretgere, Coretgera, Corregera, Corragera— la tanca d'olivar i hort *la Coretgera* és coneguda almanco des de 1369 i pertanyia a la porció del bisbe de Mallorca. Segons el capbreu d'en Manresa, l'any 1404 confrontava amb el camí de Fornalutx, el torrent dels Abats i la possessió anomenada l'Abat.¹¹² Es correspon, per tant, amb la possessió actual de sa Corretgera. El DCVB recull el topònim aplicat al torrent que clou la finca pel costat nord. Així, doncs, la possessió hauria pres el nom del torrent. J. Coll (2006: 467) hi situa el jaciment arqueològic FO-6, amb un període d'ocupació com a habitatge que va del talaiòtic del ferro al període romà republicà. Com a accepció, el DCVB i el DECat només recullen «muller

109 ARM. Reial Patrimoni. RP-2006, f. 868.

110 ARM. ECR-36, f. 164, 16/02/1538.

111 ARM. Notaris, N-44, f. 22 i ss, 1572.

112 AMS-4931, f. 59v; i ARM. Reial Patrimoni, RP-2006, f. 868v.

del corretger», derivat de *corretja*. No obstant això, hom creu que el topònim no té cap relació amb aquest significat, sinó que seria més bé un derivat de *còrrec*, entès com a «conca d'un torrent quan és estreta i pendent» o bé «llit d'un torrent pendent». Si més no, la topografia del lloc on es localitza el topònim actual és ben adient amb aquesta significació.

— *La Corona* no té res a veure amb l'atribut reial homònim, sinó que és la versió femenina del llinatge Corró, que compareix a la vall de Sóller per primera vegada l'any 1291.¹¹³ El topònim persisteix. És un olivar situat entre el camí de Fornalutx a Binibassí i els Camps de Binirrossí.

— *Les Donades* ha de ser una derivació de *dona*. El DECat fa observar l'ús preferent del mot *dona* que fa Ramon Llull per anomenar les monges. Per la seva banda, el DCVB anomena *donada* aquella dona que fa de serventa i missatgera d'un convent. La síntesi de les dues accepcions la dóna Maria-Mercè Costa (2005: 11) en indicar que les primeres monges del monestir de Jonqueres de Barcelona eren considerades com a donades, dames dedicades al servei diví. Aquest olivar estava situat sota jurisdicció reial, però feia censos al convent de monges de Santa Margarida de Ciutat. J. Miralles (1984, II: 182) detecta també a Montuïri l'alqueria les Donades, que a principi del segle XIV pertanyia al mateix convent femení de Palma. És un motiu més per considerar la procedència del topònim. Confrontava amb el camí del Masroig i amb els olivars lo Molí i la Lufria.¹¹⁴

— Hi ha dubtes amb el topònim *la Fabragada*. Segons el DCVB, *fabregada* significa forjat, treballat pel ferrer. En el cas present, també podria derivar del llinatge Fàbrega o Fàbregues. A Sóller hi ha un Fabricati devers 1360, encara que no se li coneix cap connexió amb Fornalutx. Segons el cadastre de 1662, sa Fabregada era un hort que confrontava amb el camí reial de Sóller, els horts d'en Grec, d'en Gall i d'en Bisbal i l'olivar d'en Vicenç. Tenia cases i estava dedicat a conreus de cereals i hortalisses.¹¹⁵ La Fabregada s'anomena avui Cas Sastre, i està situat al costat dret del torrent Major, al nord del pont de la carretera general que va a Sóller. Abans confrontava amb el torrentó que baixa del cementeri de Fornalutx i desguassa en aquest torrent a la riba oposada al pla del Bisbe (Pérez, 2011: 342).

— Les tanques d'olivar *la Falsia* o *Son Falsia* podrien correspondre a la possessió que l'any 1517 s'anomenava la Solcia, i la Salcia el 1583. Per tant, el topònim no deu tenir res a veure amb les diferents espècies d'ocells que reben el nom de *falzia*, sinó que cal relacionar-lo amb una *solsida*, que el DCVB defineix com a «enderroc; caiguda de paret, de terra, d'un edifici» i, en aquest sentit, podria fer referència a qualche indret on hi ha una rosseguera o un esboldrec. Estava situada als Abats, a la porció de l'abat de Sant Feliu de Guíxols, i confrontava amb les muntanyes del Barranc de Biniraix i les Solanes de Son Torrella. La primera menció d'aquesta possessió és de 1330.¹¹⁶

113 ARM. ECR-352, f. 231, 15 calendes desembre 1291.

114 AMS-4941, f. 209, 16/02/1506.

115 D[amià] F[errà] P[onç]: «Fabregada, Sa», *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, 'sub voce'.

116 ARM. Notaris, R-16, f. 151v, 2 nones gener 1330; F-11, f. 80-103v, 1517; i N-44, f. 19, 1583.

— *La Feus*, pronunciada amb e tancada, és esmentat pel Corpus sense més comentaris. La segona accepció que en dóna el DCVB, en el sentit de territori o lloc que es té en feu sota el domini eminent d'un altre senyor, sembla ser la més adient per explicar el topònim, i, en aquest sentit, podria aplicar-se a aquest territori situat sota domini de les monges de Jonqueres. Així i tot, no pot negligir-se el significat antic de «desembocadura», que també li atorga el DCVB, aplicat precisament a les fonts d'on surt el riuet Mola, a la província de Lleida. Per afinitat, podria aplicar-se a l'indret on neix el torrent Major o torrent de sa Feus. És un olivar situat a baix del puig de la Farona, entre els torrents des Racó i de sa Domenega.

— No sol haver-hi dubtes a l'hora de catalogar l'actual Binirrossí com un topònim d'origen andalusí. Binirrossí, però, no compareix als estims de 1578 com a nom d'immoble, sinó únicament com a nom de font: *Font de Binirussi*. I, no obstant això, sabem que el topònim existia almanco des de 1306 designat com a «lloc dit Benirossi», on hi havia uns casals amb olivar i garrigues, tinguts sota alou reial a la porció de Gastó de Bearn (1331). Hi havia un camí que el connectava amb Fornalutx i amb Binibassí. La font era distribuïda en unes poques tandes d'aigua que servien per regar hortets. Les distintes grafies del lloc són: *Benirossi* (1306), *Beniroci* (1327), *Benirozi* (1329), *Benirrossi* (1346), *Benirussi* (1348) i *Benirossi* (1362).¹¹⁷ Segons el DCVB, Binirrossí és d'arrel clànica musulmana, derivat probablement dels ibn 'Arosa. El Corpus recull la forma Benarrossí; i J. Coll (2006: 483) l'esmenta com a Benarrossí i hi localitza dos jaciments arqueològics d'habitació (FO-14 i FO-15), amb un període d'ocupació que abraça des de l'època pretalaiòtica fins a la islàmica medieval.

— *Les Fonts*. No és arriscat afirmar que aquesta tanca d'olivar al segle XIV es coneixia amb el nom de les Fonts Sobiranes/Subiranes, i una part era sembrada de vinya jove i figueres i l'altra part era garriga. Per què s'anomenava així? Segurament perquè en aquell indret naixien les fonts situades a la cota més elevada del terme. Gual i Albertí (2000: 151) han localitzat en aquest lloc tres fonts anomenades totes tres font de Vinya Matia, que donen suport a aquesta hipòtesi. Les fonts són a l'origen d'un torrentó que avui s'anomena de sa Rompuda perquè voreja aquesta possessió, però que al segle XIV es coneixia com el torrent de les Fonts Sobiranes. Lògicament existia també un camí que anava a les Fonts Sobiranes, avui conegut com el camí dels Cocons.¹¹⁸

— *La Leita* o *Lleita/Lleida*. Topònim que anomena Mascaró al Corpus de toponímia. Probablement procedeix d'un llinatge o d'un gentilici i amb manco probabilitats d'un renom. Ramon de Lleida fou un dels beneficiaris a qui Gastó de Bearn establí la sisena part de l'alqueria de Fornalutx. A principi del segle XIV, un seu successor, Pere de Lleida (*Ylerda*), hi tenia cases, horts, vinyes, olivars i garrigues. Aquest Pere morí vers 1327 essent relativament jove i intestat, deixant tres fills pubills: Bernat, Francesca i Macià. Entre els anys 1339 i 1341, abans d'assolir la majoria d'edat, els germans i la mare, Maria, venen els béns familiars a Tomàs Bisbal i Pere Estruç de Fornalutx i desapareixen de la vila. Entre els immobles alienats es troben dues cases situades prop de la plaça, un hort a l'horta, un mallol, una vinya al Masroig i un tros de terra

117 ARM. ECR-346, f. 70v, pridie calendes novembre 1306; ECR-443, f. 152, 16 calendes desembre 1313; AH-5334, f. 11v, 5 idus setembre 1327; ECR-444, f. 150, 5 idus octubre 1329; AH-5329, f. 16v i 17, 14 i 4 calendes abril 1331; ECR-445, f. 321, idus setembre 1346; Notaris, B-35, f. 271v, Pridie nones desembre 1348; i B-20, f. 120v, 07/01/1362.

118 ARM. Notaris, J-4, f. 47v, pridie calendes agost 1345; B-10, f. 139v, 10 calendes setembre 1348; i ECR-32, f. 80, 21/03/1375. Per al torrent: ARM. ECR-442, f. 111, 3 calendes març 1301; ECR-444, f. 14, 6 calendes maig 1323; ECR-31, f. 37v, 6 idus novembre 1339; i ECR-31, f. 59, 6 calendes març 1340. Per al camí: ARM. Notaris, R-6, f. 2v, 5 nones març 1326; J-14, f. 92 i 100, 26/09/1416.

sembrat de vinya i olivar, sotmesos tots a la jurisdicció reial per l'antiga porció de Gastó i obligats a la prestació de censals diversos.¹¹⁹ Avui és un olivar amb cases situat al Masroig, a baix de la Vinya Vella i prop de la font de na Martorella.

— Sobre *es Marroig*, el Corpus diu que és una forma aglutinada de Mas Roig. Sembla correcta l'assignació d'aquest significat al topònim de l'actual *es Marroigs* de Fornalutx, vista la coloració que pren la terra en aquell indret. Al segle XVI, concentra un dels dos espais destinats majoritàriament al conreu de la vinya, que s'explica pel màxim temps d'exposició als raigs del sol de què gaudeix. L'altra zona vinyatera seria el coll d'en Pastor, com s'ha explicat. És interessant remarcar la relativament elevada quantitat de «masos» que hi ha a Fornalutx: el Mas, el Masroig, el Masrotxet, el Masblanc, el Mas del Noguer, etc.

— La tanca d'olivar *lo Moli* s'anomena així perquè estava prop de l'antic molí fariner de Can Gelat, que és d'origen andalusí i, durant molt de temps, pertanyé a la mateixa família de llinatge Busquets. És l'olivar situat al costat esquerre de la síquia de la font de l'Alqueria i a l'esquerra del camí del Creuer pujant cap al Masroig (Pérez, 2011: 331).

— *Moncayre*. Seria d'origen andalusí. El DECat assegura que s'ha d'escriure Moncaira i no Moncayre o Montcaire, sostenint que «deu ser nom mossàrab en -aria, probablement idèntic al conegut Unqueira del Repartiment, i provinent de *juncus*». Coll (2006: 280) hi associa també restes arqueològiques romanes del Baix Imperi. Compareix per primera vegada a les diverses versions del Llibre del rei amb el nom Unqueira/Hunqueira/Bonquetra, com una alqueria musulmana de 56,80 ha situada al terme d'al-Yibal i cedida per Jaume I a Llorenç Draper. Segurament és la mateixa alqueria anomenada Uncaire que Arnau Guarnal i sa muller Ermesèn estableixen a Guillem de Riba i a sa muller Maria l'any 1240. Està situada a baix del puig Major, a la banda de ponent.¹²⁰

— *Monnaber* seria simplement *munáwwar*, 'florit', segons el DECat, però de cap manera un híbrid, com insinua el DCVB en esmentar la possessió situada al sud-oest del puig Major. En qualsevol cas, el seu origen és andalusí. El topònim és esmentat per primera vegada al Llibre del rei com Mutnabar, associat a una alqueria ubicada al districte de les muntanyes, de dues jovades d'extensió conreada (22,72 ha), donada pel monarca a l'infant Pere de Portugal. No es coneix documentació escrita de l'alqueria Monnàber fins al segle XIV, en què pertanyia al notari Bartomeu Estruç. Aleshores disposava d'una zona de conreu de cereals i molta part de pastures i garriga. Al segle XVII s'incorpora al conreu una vinya, un hort, un molí fariner i un olivar incipient, als quals s'afegiren també unes cases (Pérez, 2011: 315; i Vibot, 2009).

— *Lo Nogueret* compareix als estims al costat d'altres tanques d'olivar sense topònim, però que a través de la capbreuació reial de 1588 sabem que es deien el/lo Noguer. Probablement es pot relacionar aquest topònim amb el *manso Nucariae* que compareix al *Memorial o capbreu de ço que fou den Gasto de Bearne e es a Soller, Canarrosa e al terme de la ciutat*, publicat per 119 ARM. Diversos 28/2, Fons «Paborde Guillermo Terrassa», f. 77; ECR-443, f. 280v, 10 calendes novembre 1318; Notaris, R-4, f. 158v, 3 calendes novembre 1318; ECR-444, f. 49, pridie calendes novembre 1324; i Notaris, R-6, f. 72, 4 nones octubre 1327; ECR-31, f. 45, 47 i 57v, 5 calendes gener 1339 i 3 calendes gener 1339. 120 ARM. ECR-341, f. 125, 8 calendes desembre 1240.

primera vegada per Moragues i Bover, i del qual existeix una còpia més completa recopilada pel paborde Guillem Terrassa que es guarda a l'Arxiu del Regne de Mallorca. Aquest *Memorial...* no porta data, però es pot ubicar amb tota seguretat entre 1235 i 1238. Encara que l'escrivà no indica on està situat el Noguer, hi ha documentació suficient per assegurar que s'ubicava a baix de Fornalutx, on hi havia un molí fariner d'aigua (Pérez: 2011: 340). El topònim *Mas del Noguer*, *el/lo Noguer* o *el/lo Nogueret* ha desaparegut avui en dia, però compareix en diferents documents dels anys 1299-1775¹²¹ a vegades esmentat com a «honor» o «possessió», d'altres com a «lloc» i sovint com a «olivar», sempre associat al terme de Fornalutx i tingut en alou i directe domini del rei com a successor de Gastó de Bearn. L'any 1595 tenia també una part d'hort. Les confrontes d'aquests olivars són l'alqueria de Binibassí, el torrent Major de Fornalutx i la possessió la Fabregada, torrentó enmig. Aquesta possessió la Fabregada s'anomena avui Cas Sastre, i està situada a la riba dreta del torrent part damunt el pont de la carretera general que va a Sóller. El torrentó que feia de partió no pot ser altre sinó el que baixa del cementeri de Fornalutx i desguassa al torrent Major, a la vorera oposada al punt on neix la font de la Mare de Déu. El Mas del Noguer, per tant, estava situat a la riba dreta del torrent Major, ocupava el tram comprès entre l'alqueria de Binibassí i aquest torrentó, devers la zona que avui s'anomena Can Queixal, i devia abraçar bona part del coster que s'enfila fins al camí que va de Fornalutx a Binibassí. En resum: el Mas del Noguer era un lloc habitat en època andalusina, però això no significa que sigui aquest l'origen del topònim sinó que podria ser una denominació introduïda pels colons repobladors.

— *Les Palliseres*, del llinatge Pallisser. Per un document de l'any 1300 se sap que dins la possessió de Guillem Pallisser hi naixia una fonteta. Una transacció feta entre aquest i els habitants de Fornalutx permeté mesclar les aigües amb les que baixaven de les Fonts Subiranes i construir una síquia fins a la població per tal d'abastir-la d'aigua potable. L'any 1346, sa Pelicera és una plantació de vinya i olivar posseïda per Francesc de Villalonga. Avui és un hort situat damunt la Teulera i encara disposa de la font amb safareig que rega els tarongers (Gual, 2000: 146). Surt dins una volta de la carretera que enllaça amb la del puig Major, ben al costat del camí de la Comuna.¹²²

— Es coneixen dues «planes» a Fornalutx. Una a baix del Masroig, *la Plana*, actualment dita les Planes; i una altra entre els Cocons i el coll d'en Pastor, que s'anomenava *les Planes* o les Planes d'en Cogolles i és un topònim que s'ha perdut. Com s'ha dit, el senyor de Bàltx Pere Ripoll estableix petits bocins de garriga i roquissar a diverses persones perquè ho transformin en vinya.¹²³

— *La Pomada* probablement és una deformació de la Pomara. El topònim compareix l'any 1427 com una possessió del ciutadà Bartomeu de Moià, qui l'estableix al fornallutxenc Romeu Bisbal. Està situada en porció reial i confronta amb la Cabra i lo Aragay.¹²⁴ Per tant, seria un topònim format a partir del llinatge Pomar i no designant un ungüent cosmètic o medicinal.

121 ARM. AH-5014, f. 21v, 26r, 79v, 103r i 104r. Notaris: R-724, f. 17r; R-4, f. 63v; R-16, f. 161v; B-21, f. 48v; i A-26, f. 128r. ECR-31, f. 55v i 71v; ECR-33, f. 293r; ECR-34, f. 19v; ECR-1139, f. 381v; ECR-39, f. 313v; ECR-1154, f. 252v; i N-44, f. 11.

122 AMS-4984, full solter, 7 calendes agost 1300. ARM. Notaris, R-15, f. 131, 6 nones octubre 1346.

123 ARM. ECR-1139, f. 313v, 373, 391v, 405v, 428v i 446v, 1588.

124 ARM. ECR-33, f. 117v, 09/12/1427.

— *La Rompuda*, el cita el Corpus sense altres connotacions. Segons el DECat seria un derivat de *rompre*. La forma originària seria *rot/rota* fins al segle XIV, en què comença a introduir-se *romput/rompuda* a partir del Rosselló, amb un sentit especial de «camp artigat, eixermat». S'ha localitzat aquesta peça d'olivar per primera vegada l'any 1416, confrontant amb un altre olivar situat sota alou de les monges de Jonqueres. Juntament amb la Pastora i la Boletera, que estaven sota la jurisdicció del rei a la porció de Gastó de Bearn, formaven una sola possessió que confrontava amb la vinya de Matia, les Pedreres i el torrent de la Rompuda. El topònim és vigent encara i determina una zona d'olivars situada damunt l'Alqueria, entre la carretera que enllaça amb la del puig Major i el camí de l'Alzina Fumadora.¹²⁵

— *El Saragay*. A Sóller, la paraula *saragall* no es fa servir en el mateix sentit que el DCVB atorga a *aragall* o *xaragall*, «regueró que forma l'aigua de pluja en escampar-se per un terreny inclinat i excavant la terra», sinó en una accepció més pròxima a «filera de coses que es deixen anar» i com a sinònim de *rosseguera*, «lloc rost i ple de pedres movedisses». A mitjan segle XIV és de Bernat Busquet i, d'aquest, passa a Jaume Alou i després a Mateu Font. L'any 1408, Jaume Arbona estableix la possessió Laragay a Antoni Guàrdia. És tinguda sota jurisdicció reial i confronta amb la porció de l'abat de Sant Feliu, les muntanyes de Son Torrella i les possessions la Pomara i la Cabra.¹²⁶ L'any 1588, en canvi, s'escriu lo Saragay o, simplement, Seregay. Avui en dia, subsisteix en el mateix indret l'olivar anomenat es Saragalls.

— *La Setgola* s'anomenava l'any 1350 la Sayola o Saiola i era un olivar de Jaume Masdellà situat al terme de l'alqueria de Biniraix, tingut sota alou del rei. Actualment és una finca amb casa, hort i olivar anomenada la Sitjola, que està situada damunt Cas Patró Lau, a la part dreta del camí que va al Masroig.¹²⁷

— *La Stursa* compareix com les Turces en els estims de 1662 i 1695, i després sembla que desapareix. Probablement procedeix del llinatge Estruç/Struç/Sturç, existent antigament a Sóller. Durant el segle XIV, són d'aquest llinatge els posseïdors de Monnàber. L'any 1356 la Struca és un tros d'olivar de Tomasi Bisbal, hereu de l'oncle Pere Rotlan, tingut sota alou de les monges de Jonqueres. Al segle XVI s'ha dividit en dos olivars que confronten amb les possessions els Parans i el Marrotxet.¹²⁸ La paraula *estruç* designa l'ocell més gran que existeix, de l'orde de les aus corredores i ja apareix documentat a Catalunya com a llinatge l'any 1177 (Veny, 1980: 39).

— *La Taulera*, en realitat hauria de ser la Teulera, sinònim d'obrador rural de teules i nom de diversos llocs de l'illa de Mallorca, segons el DECat. Hom sospita que el topònim té molt a veure amb un «forn de teules» associat a una garriga (*garrigia furni tegularum*) que compareix en alguns documents de compravenda i establiment de la primera dècada del segle XIV. En altres instruments de la mateixa cronologia s'esmenta també el camí que va a la teulera (*camino quo tenditur a la taulera*). La garriga del forn de les teules confronta sempre amb altres garrigues i

125 ARM. Notaris, J-14, f. 87, 24/09/1416; ECR-33, f. 276, 25/06/1441; i ECR-1139, f. 408v, 20/08/1588.

126 ARM. Notaris, A-21, f. 171, 11/02/1408.

127 ARM. Notaris, B-46, f. 7, nones abril 1350; i ECR-32, f. 20, 11/08/1360.

128 ARM. Notaris, B-16, f. 11, 21/11/1356; i J-20, f. 103, 30/08/1588.

honors de vinya i la té en establiment el notari solleric Bartomeu Estruç, que posseeix també les alqueries de l'Ofre i Monnàber i altres olivars, mallols, horts, vinyes, garrigues i un hospici dins la vila de Sóller en el qual habita. Dels Estruç, la garriga passa als Bertran de Llucalcari, després als Saragossa i, l'any 1426, als Arbona del Raig de Fornalutx. És en el capbreu d'en Manresa de 1405 on s'esmenta per primer cop la possessió anomenada la Teulera de Pere Saragossa, que confronta amb la Pellissera i amb el camí que va a les Fonts, però no diu el tipus de conreu que s'hi practica. Només a partir del segle XVI s'indica que és una peça d'olivar d'Antoni Arbona del Raig, qui n'ha venut un tros sembrat d'hort a Nadal Vallespir. Les informacions arreglades coincideixen amb el lloc d'ubicació del topònim actual la Teulera, identificable amb un hort situat al nord de l'església de Fornalutx i a l'oest de l'Alqueria, entre el Mallol, la Pallissera, les Begudes i el camí de la Comuna.¹²⁹

— *So na Thomasa*. Per les referències documentals existents, el topònim segurament fa referència a Tomasa, muller d'Antoni Barceló, qui romangué vídua i l'heretà de son marit a mitjan segle XVI. No és un prenom femení gens corrent a Fornalutx i, per aquesta singularitat, l'olivar degué prendre el nom de la dona. Estava situat en porció reial, a la riba esquerra del torrent de Fornalutx, i confrontava amb l'olivar del Molí.

— *La Vinya de Matia*. Ja s'ha significat que existeixen tres fonts contigües a Fornalutx amb el mateix nom (Gual, 2000: 151). Quasi segur que aquesta tanca d'olivar correspon a una porció de la possessió les Fonts, situada en el camí que va als Cocons. La primera referència toponímica enregistrada (1509) s'associa a un olivar situat en porció reial denominat «olivar de Matia...», on el llinatge està en blanc. Això fa pensar que procedeix del prenom Matia o Macià i no d'una possible contracció de «ma tia». Aleshores, l'olivar era de Simó Vicens i confrontava amb les Fonts, del mateix propietari, i amb la Ventayola. L'any 1557, oprimits pels deutes, els hereus venen sengles bocins a Joanot Arbona i Jaume Bisbal.¹³⁰

— *La Vinya Vella*. El Corpus simplement l'esmenta. Només s'ha trobat una Vinya Vella a Fornalutx, l'any 1327, propietat dels Estruç. Actualment subsisteix el topònim, que descriu una zona alta d'olivar situada als Masroig, a tocar de la muntanya de Son Torrella. A l'inventari de localitats arqueològiques, J. Coll (2006: 465) descriu dos jaciments situats en aquest indret, al capdamunt del Masroig (FO-3 i FO-4), que són dues coves ocupades com a lloc funerari des de l'època talaiòtica fins al període islàmic.¹³¹

Bibliografia

AA. VV. (1993): *Catàleg dels antics camins de la Serra de Tramuntana*, direcció: Antoni Colomar, coordinació: Josep A. Aguiló, Palma: CIM.

129 ARM. ECR-442, f. 49v, idus setembre 1300; f. 149v, 15 calendes maig 1303; i f. 199, desembre 1304; ECR-443, f. 51v, 7 calendes novembre 1310; i f. 116v, 11 calendes març 1311; Notaris, R-6, f. 74 bis, 3 nones octubre 1327; J-14, f. 92, 26/09/1416; i ECR-1139, f. 379v, 17/08/1588.

130 AMS-4941, f. 542, 22/10/1509; i AMS. ECR-37, f. 69 i 77v.

131 ARM. Notaris, R-6, f. 74 bis, 3 nones octubre 1327.

- ARGEMÍ RELAT, M. (1999): *A les vores dels torrents. Una prospecció dels assentaments pagesos andalusins de Pollença*, Pollença: Ajuntament de Pollença.
- BARCELÓ, M. (1989): «El diseño de espacios irrigados en Al-Andalus: un enunciado de principios generales», *El agua en zonas áridas: arqueología e historia. I Coloquio de Historia y Medio Físico*, Instituto de Estudios Almerienses, 1989, pàg. XV-XLVII. Reproduït a *El agua que no duerme. Fundamentos de la arqueología hidráulica andalusí*, Granada, 1996, pàg. 51-71.
- BOVER, J. M. (1856): *Historia de la espugnación de Sóller por el ejército de Occhiali capitán Pachá de Túnez y victoria ganada por los vecinos de aquella villa en 11 de mayo de 1561*, Palma: Imprenta Balear.
- COLL CONESA, J. (2006): *Història de Sóller. De la prehistòria a l'època musulmana*, Muro: Ajuntament de Sóller/Grup Serra.
- COROMINES, J. (1983-2001): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona: Curial, 10 volums.
- COSTA, M. M. (2005): *El món de les dames de Jonqueres*, Pagès Editors, Lleida.
- ENSEÑAT ESTRANY, B. (1954-1955): «Sóller (Mallorca). V. Cueva del Codol dels Rofols». *Noticario Arqueológico Hispánico*, III-IV, pàg. 56-57.
- GUAL, M.; ALBERTÍ, J. (2000): *Les fonts de Sóller i Fornalutx. Un esforç humà per fer de l'aigua un mitjà de subsistència*, Pollença: El Gall.
- KIRCHNER, H.; NAVARRO, C. (1993): «Objetivos, métodos y práctica de la Arqueología hidráulica», *Archeologie Medievale*, pàg. 121-150. Reproduït a *Arqueología y territorio medieval*, núm. 1, 159-182. Universidad de Jaén, i a *El agua que no duerme. Fundamentos de la arqueología hidráulica andalusí*, Granada, 1996, pàg. 91-118.
- MASCARÓ PASARIUS, J. (1962-1967): *Corpus de toponimia de Mallorca*, Palma: Gráficas Miramar, 6 toms.
- MIRALLES MONTSERRAT, J. (1984): *Un llibre de cort reial mallorquí del segle XIV (1357-*

60). Palma: Ed. Moll, col. Els Treballs i els Dies, 24 i 25.

MIRÓ-GRANADA GELABERT, L. (2005): «Los Miró de Sóller», *Memòries de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics*, núm. 15, Palma, pàg. 41-73.

PÉREZ PASTOR, P. (1991): «Les mesquites i els banys de la vila de Sóller», *BSAL*. Núm. 47, Palma, pàg. 29-60.

PÉREZ PASTOR, P. (2004): «Un recull dels genèrics i topònims més antics de la vall de Sóller (1232-1350)», actes de la XII Jornada de Toponímia i Onomàstica, Marratxí, 1997, *Sobre onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Palma: UIB, pàg. 203-212.

PÉREZ PASTOR, P. (2011): «Els molins hidràulics de Fornalutx», *V Jornades d'Estudis Locals a Sóller*, Sóller, pàg. 311-353.

POVEDA SÁNCHEZ, A. (1979-1980): «Repertori de toponímia àrabo-musulmana de Mayurca segons la documentació dels arxius de la Ciutat de Mallorca (1232-1276/1229-1300)», *FRB*, tom III, Palma, pàg. 81-119.

PUIG MASCARÓ, G.; i VIUDES GINESTRA, C. (2002): *Fornalutx. Guia dels pobles de Mallorca*, Ed. Hora Nova, SA, Palma.

QUADRADO, J. M. (1850): *Historia de la conquista de Mallorca. Crónicas inéditas de Marsilio y de Desclot en su texto limosín*, Palma: Imp. y Lib. de Estevan Trias.

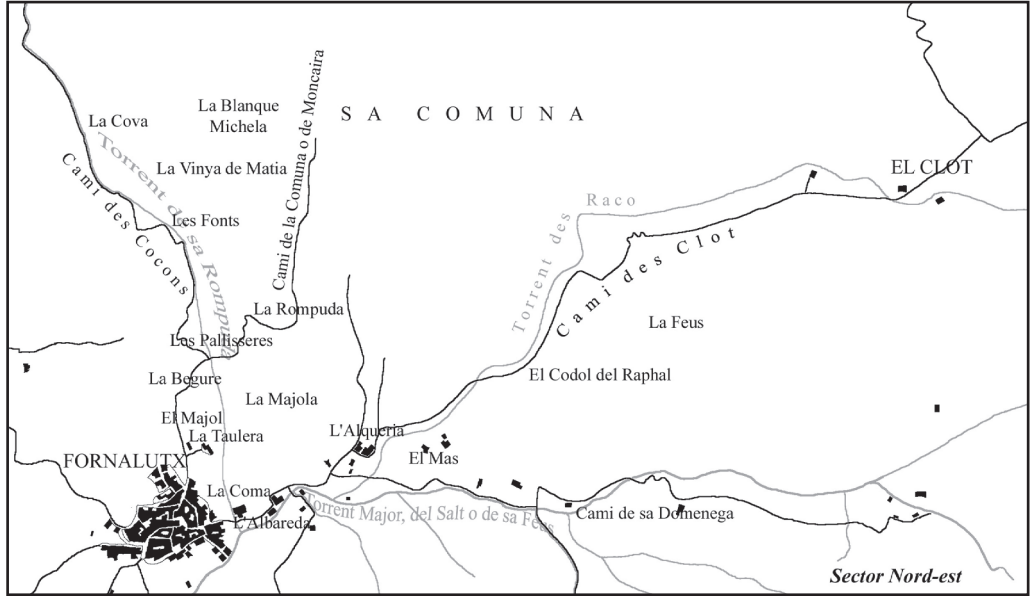
RULLAN MIR, J. (1876): *Historia de Sóller, en sus relaciones con la general de Mallorca*, Palma: Imp. Felipe Guasp y Vicens, 2 toms.

SOTO COMPANY, R. (1979): «Mesquites urbanes y mesquites rurals a Mayurqa», *BSAL*. Núm. 37, Palma, pàg. 113-135.

VENY CLAR, J. (1980): «Antroponímia i lingüística diacrònica», *Butlletí Interior. Societat d'Onomàstica*. Núm. 1, Barcelona, pàg. 38-39.

VIBOT, T. (2009): *Les possessions de Mallorca*, tom IV, Pollença: El Gall.

TOPONÍMIA DEL MUNICIPI DE FORNALUTX SEGONS ELS ESTIMS GENERALS DE 1578

Annexos

PLÀNOL SECTOR NORD-OEST
PLÀNOL SECTOR NORD-EST

PLÀNOL SECTOR SUD